

החפץ לעצמיות

נוכריות

'החפץ להיות עומד על העצמיות הנקיה בלא עירוב של השפעה חיצונית'.¹
האדם מרגיש מנוכר לתופעות שהם אחרות ממנו, לכן הוא חפץ לנער את ההשפעות החיצוניות ולעמוד על 'העצמיות הנקייה'. בדרך כלל תחושת הניכור היא תופעה בעייתית, כיוון שאדם חייב להכיר את האחר – חוסר היכולת לקבל השפעה מבחוץ, דעות ורעיונות של אחרים, היא חיסרון מוחלט. ממילא החפץ לעצמיות הוא שורש הרע והחורבן. אבל יש בו גם צד חיובי אדם בעל עצמיות לא יכול לקבל דברים זרים, הוא תמיד צריך להבין ולהיות שייך.

אנטישמיות

מה גרם לכל המהלך הזה? איך נוצרה בעולם נוכריות, אי יכולת להיפגש עם הופעות שהם אחרות מאיתנו?

קירקגור אמר שהיהדות הפכה את העולם לגרים – הוא התכוון במונח החיובי, ככה הוא הבין את המושג 'לך לך'.² באמת הנצרות הכניסה מאוד חזק את היסוד האומר שהעולם הזה איננו הבית של האדם; העולם הוא שטני ורע. כל עוד שלא הייתה לאדם עצמיות, הוא יכל להיבלע בגודל של האמירות האלו, אבל ברגע שהעצמיות חוזרת – ונוצרו הומניזם ותורת ההכרה (שפתאום אדם מבין שהוא מרכזי ומהותי מאוד לתפיסת האמת) – מופיעה גם הכפירה באלוהים והשנאה למי שהביא והפיץ את הרעיון הזה. כל האנטישמיות, הגיעה מתחושת זרות, מחוסר היכולת לסבול את מי שכל הזמן מדבר על מושגים מופשטים. בני אדם לא יכולים לחיות בכאלו גבהים.

הרב כותב שיש שני יהודים שגרמו לאנטישמיות, אותו האיש ושפינוזה. אותו האיש מבחינה דתית, כי האלילות אמרה שהאדם והעולם מתאימים ויש ביניהם הרמוניה. והנצרות הפרידה ביניהם והרסה את האלילות. דומה לו שפינוזה שאמנם עשה זאת בצורה פילוסופית ולא דתית-חוויתית, אבל העיקרון זהה. הוא בעצם סגר את העולם בתוך איזו אחדות כללית מאוד, בה בני אדם לא יכולים לחיות. שפינוזה הביא את כל האנטישמיות המודרנית.

¹ אורות, אורות התחיה נד. (הרחבה לשיחה אלף מיני זמר יג.)

² הוא הבין ששיאה של האמונה מתבטא בציות המוחלט. 'גר' הכוונה שהאדם צריך להרגיש אורח בעולם. כך הוא מסביר את הנסיונות של אברהם החל מ'לך לך' ועד עקידת יצחק. [א.ש.ל.]

הרב אומר³ שגם 'חלושי החיים' בעם ישראל השתמשו בנוכריות, בגלל שגם הם רוצים לחזור לחיים הטבעיים, הטבעיות מושכת מאד.

אלא שיש הבדל גדול, עם ישראל והגויים הם שני דברים שונים לגמרי. השאלה היא איפה נמצאת העצמיות: האם היא רק בצד החומרי (או בצד הרוחני שקרוב לחומר), ואז הטבע מנותק מהאלוקות וממילא אדם בעל עצמיות מאבד את היחס לקב"ה; או שהאלוקות האמתית שייכת גם לטבע של החיים, ואז החפץ לעצמיות – השיבה אל הטבע – לעולם לא יגרום לכפירה.

עצמיות

יוצא שכבר לא צריך להגיד על הנקודה העצמית שהיא שורש הרע. אמנם השאיפה לעצמיות הפכה את האדם להיות מרוכז בעצמו וכשאדם מרוכז סביב עצמו הוא לא יכול להבין דברים גדולים, אבל יש עצמיות אחרת, שלא צריך לסלק אותה. והרב אומר שלא רק שהעצמיות איננה בעיתית, אלא מבחינה מסוימת היא אפילו הגילוי הכי גדול של הקב"ה במציאות. כלומר, העובדה שיש סובייקט שמסוגל לנתק את עצמו מהסביבה לחשוב, להבין, להרגיש, לבחון ולבחור מה שהוא רוצה, היא הדבר הגדול ביותר שקיים – הסובייקט דומה לקב"ה. ה'עצם' (מלשון עצמיות), איננו המצאה של האדם – הקב"ה אומר 'אני' ('אנוכי'), הוא אישיות סובייקטיבית, שיש לה יכולת, חופש ובחירה לעשות מה שהיא רוצה. מהבחינה הזו, האדם – בחופש שלו – הכי דומה לקב"ה. יוצא שבעוד שישנם שיטות בהם השאיפה לעצמיות היא שורש המרי והחורבן, אצל הרב היא המדרגה הכי גבוהה של האדם. לא שייך להגיד שצריך לבטל את העצמיות, אלא צריך לדעת להשתמש בה.

נקודה נוספת שמופיעה בזכות העצמיות, היא ה'הבנה'. כשאדם לא מקבל דברים שהם נכונים לו, מה הוא כן מקבל? הוא מקבל דברים מובנים. העצמיות יוצרת הבנה. כשהרב אומר שצריך להתעסק באידיאלים האלוקיים⁴, הוא מתכוון קודם כל לכך שהקב"ה מתייחס אלינו, דבר נוסף, שאנחנו יכולים להבין אותו ולהיות שותפים לתהליכים האלו. המושג 'אידיאל' מאוד דומה למושג 'ספירות' או 'פרצופים' בקבלה, אבל שונה, הרב לא לקח את המושג הקבלי ותרגם אותו לשפה מודרנית, אלא הוא עשה אותו אידיאלים משותפים שיש לאדם עם הקב"ה. אבל בשביל שיהיו בכלל אידיאלים משותפים, צריך שהכל יהיה מבוסס על ההבנה וההבנה מבוססת על העצמיות.

³ אורות, אורות התחיה נד. עיין שיחה אלף מיני זמר יג.

⁴ עקבי הצאן, מאמר 'דעת אלוהים'. (אדר היקר, בעיקר עמוד קלב והלאה).

המשמעות של המושג אידיאלים, היא שיש כאן מציאות אלוקית שאנחנו חלק ממנה ולא מחוץ לה. זו המשמעות של ההבנה, העצמיות במובן של הבנה לא רק דומה לקב"ה, אלא חיה ממש בתוך האלוקות. ממילא העצמיות היא כבר לא שורש הפירוד – בזה הרב דומה לשפינוזה⁵ – הכל נמצא בתוך האלוקות. עצמיות והבנה, היא אחד הגלויים הגדולים של אלוקים.

לכן קודם כל, לא צריך לפחד מזה שאצל אומות העולם השאיפה לעצמיות גרמה לכפירה. זהו תהליך בריא לאנושות, כיוון שהוא טיהר אותה מכל מיני תופעות מיסטיות-נוכריות ששלטו בה. אבל הרב אומר יותר מזה, גם בעם ישראל זהו תהליך חיובי, כיוון שהוא יוצר דבר חדש שנקרא 'הבנה' ו'אידיאלים'. ישנו הבדל מהותי בין הבנה לחוסר הבנה – האם אתה יכול לחיות בתוך המציאות, או שאתה חי מחוץ לה. כשאתה חי בתוך המציאות הנושא הוא ההבנה, ואילו כשאתה חי מחוץ למציאות אפשר לדבר רק על 'ספירות', בלי ליצור יחס.

ד' אמות של הלכה

תכונת העצמיות הזו היא תכונה ישראלית דווקא. אבל גם בתוך עם ישראל היא איננה מאירה תמיד. ישנן תקופות היסטוריות שונות בעם ישראל. ישנן תקופות בהם רק הקיום האלוקי נוכח.

נוכחות הקיום האלוקי באה לידי ביטוי בד' אמות של הלכה – עם ישראל אף פעם לא יוצא מחוץ לאורה האלוקית. ההלכה היא אומנם התעסקות חיצונית עם הקב"ה, אבל היא איננה מנותקת, היא 'בתוך' (בניגוד לאומות העולם שאצלם יש נתק). הנוכחות בתוך הקיום האלוקי היא מה שמאפשר את השלב הבא, בו נבנית רמה נוספת של יחס – הבנה. כשיש הבנה מופיעים כל האידיאלים האלוקיים וממילא מתחזקת מאוד התביעה לשלול את הנוכריות. כשהקב"ה חוזר להאיר בעולמות ההבנה של האדם (הופעת הבינה), ממילא העצמיות מתעוררת מחדש והנוכריות נשללת. מחנה ישראל מתרחב עד י"ב מיל⁶ – עושר גדול של מציאות. הבינה היא הנהגה שפועלת את הדברים מצידנו, בתארים שמתייחסים אלינו. היא מאירה את העולמות הפנימיים ואז דברים נראים אחרת, אנחנו נעשים שותפים לגדול האלוקי.

⁵ שפינוזה אמר שהכל אלהים; במובן המתוקן, לא הכל אלהים, אלא הכל באלהים.

⁶ אורות, אורות התחיה טו.

נסתר

לכאורה היינו אומרים: שהעצמיות נמצאת דווקא בנגלה של התורה ולא בנסתר. הרי, מה זה נגלה? שכל אחד הוא גוף לעצמו ואישיות לעצמה, שם צריך להיות 'אני' ו'אתה'. בנסתר – כשמתעסקים באלוקות – לא צריך עצמיות, יש רק 'הוא'. אבל אצל הרב יוצא הפוך: בנגלה אין כל כך עצמיות, אמנם בני אדם רואים את עצמם כגופים נפרדים, אבל זה עדיין לא הופך אותם לבעלי עצמיות. בשביל להפוך לבעלי עצמיות, יש צורך במשהו פנימי שיתעורר, והוא בא דווקא מהנסתר. הנסתר יוצר את העולמות הפנימיים. אם הנסתר בא מבחוץ, עדיף שלא יהיה.

בדיוק כמו שהחסידות מתנגדת לתפיסת הקבלה במובן של כוונות, כיוון שכל העניין של הקבלה הוא ללמד אותנו להגיע לאור אין סוף, מי ששייך לאור אין סוף הכוונות אצלו מיותרות. כך גם הרב מתנגד לתפיסת הקבלה במובן של ידע. אם הנסתר בונה ידע, אפילו שהוא ידע רוחני, הוא לא עושה את התפקיד האמיתי שלו. עניינו של הנסתר הוא פנימיות, אם הוא לא יוצר אצל האדם תביעה לפנימיות, הוא לא נסתר. יש לו מילים ומושגים, אבל נסתר הוא תביעה לפנימיות, ובפנימיות הנקודה המרכזית היא שאתה לא מסוגל לסבול דברים זרים לך, דברים שמחוץ לך – בגלל שזה עולם פנימי.

קבלה מעשית

באורות הקודש⁷ הרב מדבר על ההבדל בין הקבלה המעשית לקבלה העיונית. בדרך כלל כשמדברים על קבלה מעשית, מתכוונים לכאלו שיודעים לברוא גלמים, אצל הרב זו בכלל לא הכוונה. כשהרב מדבר על קבלה מעשית הכוונה שיש מושג שנקרא 'צמצום' והוא כפשוטו.⁸ קבלה מעשית היא קבלה שיודעת שהמציאות היא אבסולוטית. למשל אם ניקח את ההיסטוריה, ההיסטוריה היא חלק מההנהגה האלוקית.

הקבלה המעשית רואה את הכל במציאות. יש בה הרבה שמחה, מצד הגודל היופי הטוב והתפארת. אמנם יש בה גם כן הרבה עצבות, ונטיות סיגופיות, מצד הרע, הזוהמא והטומאה, שהאדם מלופף בה, בעונותיו, ועונות אבותיו, עונות העולם, וחטאי העולמות, בנטית רצונם המוגבל. הציור להתנשא

⁷ אורות הקודש א', עמ' צד, פרק עה.

⁸ הצמצום כפשוטו לא קשור לשאלה אם יש חלל פנוי, יכול להיות שיש צמצום כפשוטו ואין חלל פנוי. (זה ש'אין חלל פנוי' נותן לנו יחס אותנטי. וה'צמצום כפשוטו' משמעותו שהמציאות קונקרטיית.) עיין 'אלף מיני זמר יא' בהערה 4.

ולבטל את כל הרע והחסרון לא יוכל לשנות את המציאות. על כן היא מלאה כובד ראש.

הקבלה העיונית, היא האידיאלית, שביותר נתבארה בחסידות החדשה, של הדורות הסמוכים, היא מבארת הכל באופן ציורי. הטוב הוא המוחלט, העומד, והרע אינו כי אם דמיוני. אם כן יש בבירור הדעת, והגברת הרוח, להפך הכל לטוב, ואין מקום לעצבונות, רק שמחה, ורוממות נשמה, צריך למלא את הכל.

מה הכוונה ש'הציור להתנשא ולבטל את כל הרע והחסרון לא יוכל לשנות את המציאות'? אין הכוונה שאי אפשר לשנות, אפשר לשנות, אבל לא מספיק לצייר שאין מציאות והציור לבדו כבר ישנה. המציאות קיימת, וצריך ליצור ולבנות אותה – צריך לברוא ולתקן את העולם. בקבלה העיונית יכול להיות שהעולם הפנימי מיותר, הוא גופא הרע שיש במציאות. ואילו אצל הרב, הנסתר יוצר את היחס הפנימי אל הדברים – המציאות היא ריאלית ויש לה חוץ, אבל יש לה גם פנים. החוץ נותן את ההלכה, איך מתנהגים בשבת ואיך מתנהגים ביום חול. והפנים בונה את היחסים הפנימיים שיש לאדם עם הקב"ה, בתוך הגולם הזה (המציאות) יש נשמה אלוקית. הנסתר לא בא להגיד לי שהמציאות היא אשליה, הוא בא להגיד לי הפוך, כל מה שיש כאן הוא מכובד ואמיתי, אבל בתוך זה יש פנימיות, אפשר לראות את הנשמה שיש בדבר הזה.

'הקבלה העיונית... הרע איננו כי אם דמיוני', הכוונה שהקב"ה לא נמצא שם, מין אילוזה, אשליה. יוצא שכל ההיסטוריה וכל המדע האנושי, הם בעצם אשליה. יכול להיות שאפילו התורה היא אשליה⁹.

התלמודות אמצעית

יש רצף של פרקים שהרב מדבר על הנושא הזה:

פרק עו: מגמתה של חכמת הרזים, לכל מהלכה, היא פתוח כח הנשמה, עד כדי עמידה על כוחה הפנימי, לשאוב ממקורה, בלי שום הצטרפות של התלמודות אמצעית. והופעה זו מביאה את כל ההווה כולה להכיר את עצמה. ומתוך ההכרה העצמית הפנימית נמשך שפע החיים, באיחוד השכל והרצון, באין הפסקה של גבולים ושל פרטים.¹⁰

⁹ מכאן באה האמירה שתורה ללא דבקות היא חסרת משמעות.

¹⁰ אורות הקודש א, עמ' צה, פרק עו.

כשאנו אומרים שהנשמה היא פנימית, אין הכוונה רק ביחס לגוף, (כלומר, בניגוד לאדם גופני שרואה הכל באופן חיצוני, הנשמה באה לבנות את העולמות הפנימיים שלנו). הנשמה היא האור הפנימי גם ביחס להארות אלוקיות אחרות. הנשמה היא הצד האלוקי שחל בתוכנו, היא אחראית על ההבנות והתודעות. האור הפנימי של הנשמה רוצה שאדם יהיה מעיין נובע של תורה. שלא יצטרך שום התלמדות אמצעית.

פרק עז: כל מה שנכנס בנשמה אחת מהשפעת חברתה, אע"פ שמועיל לה הדבר מאיזה צד שסוף כל סוף הוא מקנה לה איזה ידיעה, או איזה הרגשה טובה ומועילה לפעמים, הוא עם זה מזיק לה גם כן, במה שהוא מערב יסוד זר במהותה. ואין העולם משתלם כ"א במעמד של שלילת ההשפעה הזרה. ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ד', כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם.

הרב מדבר בפרקים האלו על אותה נוכריות שיש אצלנו (אורות התחיה נד). אין ברירה, אדם לומד, הוא חייב ללמוד מספרים, והלימוד טוב כי הוא מועיל, אבל הוא גם מערב יסוד זר בנשמה.

המהלך השולל את ההשפעות הזרות, לגבי כל פרט, אע"פ שנראהו בצורה הורסת, היא הסתירה, המביאה לידי הבנין, היותר קיים, ויותר משוכלל. והוא המבוא היחידי לחיי העולם הבא. ירוויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם, עדנך אין כתיב כאן אלא עדניך, מלמד שכל צדיק וצדיק יש לו עדן בפני עצמו.

מהו המהלך השולל את ההשפעה הזרה? זו הכפירה, הכפירה הורסת. הכפירה באה בגלל שהאדם הוא אדם בריא. אבל הבריאות לא צריכה לגרום לאפיקורסות, היא הייתה צריך לגרום לו להשתחרר מדברים זרים. אמנם אצל אומות עולם היא כן מביאה לאפיקורסות כיוון שבאמת הם מנותקים. אבל אצל עם ישראל, היא אמורה להביא לציורים רוחניים נקיים וטהורים.

מה שנהרס הן הקליפות החיצוניות – מושגים ילדותיים שיש לאדם, דברים קטנוניים. בשביל להיפרד מקליפות החיצוניות אדם חייב את המבט שלו – והוא המבוא היחידי לחיי העולם הבא.

ההכרה הכללית באומה להשמר מהשפעות זרות היא יסוד התחיה, והיא

חוזרת בתור תסיסה פרטית, מחוללת הריסות, עושה מהפכות, ובונה עולמות חדשים, קימים ובהירים.

מהם ה'השפעות הזרות' שהאומה נשמרת מהם? אפשר להסביר שהיא נשמרת מתרבויות אנושיות שזרות לרוחה. אבל אולי הדבר אמור גם כלפי הקב"ה עצמו, אם הוא מופיע בצורה של זרות. עם ישראל לא יכול לקבל זרות. 'יסוד התחייה' הוא, שיש יחס פנימי חי לקב"ה.

פרק עח: צריך להסביר עילוי הלימוד של רזי תורה, עם הדרישה לכבד את ההכרות הפנימיות של האדם, שהוא יסודו של עולם. וכל הנפילה, שהעולם המתעלה בתרבותו החיצונה נופל הוא בערכו הפנימי, באה היא ממדה זו, שכל מה שהערך החיצון של התרבות הוא מתקדם, העין תופסת יותר את ההכרה החיצונה, ומוסיפה לזלזל בהכרה הפנימית, ומתוך כך ערכו האמיתי של האדם פוחת ויורד. וגאולת העולם תלויה היא ברוממותן של ההכרות הפנימיות, שהן באות ומאירות על ידי העסק הכביר במעמקהן, שהוא עצמו העסק הנלבב ברזי תורה, בקדושה ובטהרה, בענוה ואומץ רוח.

אפשר ללמוד רזי תורה באופן של מילים, אבל הרב אומר שלא זו המטרה, המטרה היא ההכרות הפנימיות. כמו שאמרנו הנסתר הוא עולם פנימי לא רק ביחס לגוף, אלא גם ביחס להנהגה האלוקית.

ההנהגה האלוקית יכולה להופיע בשתי צורות: אפשרות אחת, בצורה שהיא מעבר אלינו – ואז אין נסתר, יש רק הלכה. אפשרות שניה היא לא הנהגה של 'מעבר' אלינו, אלא דווקא איך שהוא יוצר איתנו שיח. השיח הפנימי הזה הוא 'ההכרות הפנימיות'. הרב אומר: 'אל תדבר איתי על רזים, אם זה לא יוצר שיח פנימי!'.